

НОЗИМ ҲИКМАТ ВА МАҚСУД ШАЙХЗОДА

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10334390>

Филол. ф. н. Адҳамбек АЛИМБЕКОВ,
ТДШУ профессори, Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация: Мақолада машҳур турк шоири Нозим Ҳикмат ва ўзбек адабиётининг йирик намояндаси Мақсуд Шайхзодаларнинг дўстлиги, адабий ҳамкорлиги ҳақида ҳикоя қилинади. Гафур Гулом, Ойбек, Миртемир каби XX аср ўзбек адабиётининг улуғлари турк адабиётини яхши билганлиги ҳақида фикр билдирилади. Мақсуд Шайхзоданинг Нозим Ҳикмат шеърларидан қилган таржималари хусусида сўз юритилади.

Калим сўзлар: Фитрат, Чўлпон, Қодирий, Товфиқ Фикрат, драматург, публицист, Гафурга хат, руҳий яқинлик, “Бир севги афсонаси”

Аннотация: В этой статье рассказывается о дружбе и литературном сотрудничестве известного турецкого поэта Назима Хикмата и великого представителя узбекской литературы Максуда Шайхзады. А также говорится о том что такие представители узбекской литературы XX века как Гафур Гулям, Айбек и Миртемир были хорошо осведомлены о турецкой литературе. А также идёт речь о стихах Н.Хикмата переведенных М.Шайхзадой.

Ключевые слова: Фитрат, Чулпан, Кадири, драматург, публицист, письмо Гафуру, духовная связь, легенда одной любви.

Annotation: This article dedicated to the friendship and literary collaboration between great Turkish poet Nozim Khikmat and great representative of Uzbek literature Maksud Shaykhzoda. This article **also talks about that** great representatives of Uzbek literature in 20th century such as Gafur Gulom, Mirtemir and Oybek were get acquainted with Turkish literature.

Key words and phrases: Fitrat, Cholpon, Kadiri, Tovfik Fikrat, playwright, publicist, the letter to Gaffur, spiritual connection, “The legend of one love”.

XIX аср охири XX асрнинг биринчи ярмида яшаган кўпгина ўзбек зиёлилари турк адабиётини яхши билганлар. А. Фитрат, А. Қодирий, А. Чўлпон ва бошқа ойдинларнинг (зиёлиларнинг) турк ижодкорлари ҳақида ёзган мақолалари фикримиз далилидир. Ойбек, Гафур Гулом, Миртемир, Мақсуд Шайхзодалар ҳам туркий халқлар адабиётининг билимдонларидан эдилар. Ойбек ижодининг бошида Товфиқ Фикратдан таъсирланган бўлса, Гафур Гулом Нозим Ҳикматнинг “Бир севги афсонаси” драмасини таржима қилган,

умрининг охиригача Нозим Ҳикмат билан дўстлигини узмай хабарлашиб турган.

Мақсуд Шайхзода ва Нозим Ҳикмат 1926 йили Бокуда учрашганлар. Мана шунда пайдо бўлган дўстлик бир умр давом этди. Шайхзода Нозим Ҳикматнинг кўплаб шеърларини таржима қилиб 1962 йили “65 шеър” (“Давлат бадий адабиёт нашриёти”. Тошкент -1962) номида сўз боши ва изоҳлар билан нашр этдиради. Бу китобга Нозим Ҳикмат сўзбоши ҳам ёзиб беради. Сўзбошида Нозим Ҳикматнинг ўзбек китобхонига юксак ҳурмати сезилиб турибди. “Ўзбек ўқувчиси бутун дунё шеър хазинасидан энг қадрли асарларни ўқиган ва ўқимокдадир. Унинг завқи юксакдир”. Машҳур турк шоирининг бу сўзлари унинг инсоний маданиятидан ҳам далолат беради.

М.Шайхзода ҳам китобга ёзган сўзбошида Нозим Ҳикмат шахси ва ижоди ҳақида ўз фикрларини билдиради: “Замонамизнинг энг қудратли ва оташин сўз санъаткорларидан бири бўлмиш буюк шоир, драматург, публицист, муҳаррир Нозим Ҳикмат ўзининг бутун ҳаётини, ижодини, орзу ва умидларини, илҳом ва ғайратини инсониятнинг озодлик идеал билан, эзилган синфларнинг адолат йўлидаги курашлари билан, асоратга тушган халқларнинг қутулиш умидлари билан, Ер юзида ягона оилани вужудга келтириши истаклари билан ёнди”. М.Шайхзода шу баҳона озодлик ҳақидаги орзуларини ифода этмоқ истагандир. Руҳий яқинлик бўлгани учун ҳам Шайхзода Нозим Ҳикмат шеърларини ўзбек тилида аслиятдек жаранглатгандир.

“Ҳозирги кунда Нозим Ҳикмат фақат турк адабиётидагина эмас, балки бутун прогрессив жаҳон адабиётида ўзига хос овозга эга, оригинал ва ажойиб адиблардан бири ҳисобланади. Ўз жонажон ва аламзада турк халқининг эркини, курашини, орзуларини, аламларини бақувват тароналарда куйлаган шоир, шу билан бирга бутун инсоният оламининг тақдирини ўйлайди”, дея ёзади Шайхзода “Ер юзида бахт ва тинчлик жарчиси” номли сўзбошида.

Атоқли таржимон ва адабиётшунос Иброҳим Ғафуров Шайхзода таржималари ҳақида шундай ёзади: “Шайхзода Нозим Ҳикматни жуда кўп шеърларини таржима қилган бу таржималарда уларнинг бир - бирларига жуда яқин томонлари, бир- бирларига жўр янграган оханглари яққол кўриниб туради.” “Умр дафтарида” деган шеърида ўз алғов - далғов умридан хулоса чиқариб, “Мен инсондай яшадим”, деган эди. Шу учтагина сўзнинг нақадар теранлигидан хайратга тушаман. Бу сўзлар Нозим Ҳикматга, унинг ҳаётига, унинг келажак ҳаёли билан битилган мард шеъриятига қанчалар ярашади! Ернинг юраги олов экан. Назаримда, “Мен инсондай яшадим”, деган иборада шоир умрининг асл мазмуни ва моҳиятининг белгилайдиган шундай олов яшириниб ётганга ўхшайди. Ҳа, Нозим Ҳикмат шундай деб айтишга ҳақли эди.

Унинг бутун ҳаёти шу сўзлар замирида жуда катта мазмунга монанддир. Шу сўзлар Мақсуд Шайхзода ҳаёти, ижоди, шахсиятига ҳам тўла мос келади”. [3]-Мақсуд Шайхзода замондошлар хотирасида. Ғ. Ғулом номидаги “Адабиёт ва санъат” нашриёти. Тошкент-1983. 144-бет)

Нозим Ҳикматнинг “Орқага қайтмоқни ёқтирмайман мен” сатри шоирнинг курашчанлик руҳини кўрсатиб турибди.

Шунингдек Қуйидаги “Умр дафтари” шеърдан олинган мисралар ҳам шоир юрагидан тўкилгандир:

Мен бўлса хўб ошноман
Ҳар турли хижронларга.
Баъзилари ёддан санар
Юлдузларнинг отларин,
Мен эса санайман
Умримнинг ҳасратларин.

“Умр дафтари” шеърда Нозим Ҳикмат бутун ҳаёти моҳиятини очиб берган бўлса, Мақсуд Шайхзода “Ҳаёт дафтарида” шеърда устоз Нозимга ҳамоҳанг шундай ёзади:

Мен яшамоқ истайман
Уч рақамли бир сонда,
Ёки: Қалдиरोқни севганлар
Қўрқмайди қор –ёғиндан,
Тўлқинларнинг фарзанди
Чекинмайди оқиндан.

Нозим Ҳикмат ва Мақсуд Шайхзоданинг шеърларидаги руҳий муштараклик яққол сезилади. Шеърда замонасоз мисралар бўлса ҳам, ҳар икки шоир юқорида келтирганимиз каби мисраларда ҳаётини қарашларини сингдириб кетолган. Шайхзоданинг “Қуёшнинг йўли”, “Қуёш дерки”, “Қуёш, оқшом ва денгиз” каби шеърларида Нозим Ҳикматнинг “Қуёшни ичганлар кўшиғи” тўпламидаги шеърларга ҳамоҳангликни ҳис қиламиз. Икки улуғ шоир ижодидаги эрк, хурият мотивларининг кучлилигини сезамиз. Бу руҳий яқинликни, жўровозликни шоирларнинг кўпроқ сарбаст вазнда ижод қилганларида ҳам кўриш мумкин.

Алишер Навоийни суйган ва ижодини яхши билган, Алишер Навоий ҳақида кўплаб илмий мақолалар ёзган М. Шайхзода билан Нозим Ҳикматнинг суҳбатларида Алишер Навоий ҳақида сўз бўлганлини мантиққа мос келади. Нозим Ҳикматнинг ҳам буюк Алишер Навоий шеърларидан хабардорлиги шубҳасиз. Чунки мумтоз турк адабиётининг ривожланишида ҳазрат А.Навоий ижодининг таъсири катта бўлганлиги ҳақида кўплаб турк шоирлари,

адабиётшунослари ёзганлар. Нозим Ҳикматнинг “Бир севги афсонаси” драмасининг бош қаҳрамонлари ҳам Фарҳод ва Шириндир. Нозим Ҳикмат ижодида Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достонига ўхшаш асарнинг ёзилишида М. Шайхзода билан қурган суҳбатларининг таъсири бўлиши мумкин.

Мақсуд Шайхзода Москвадан даволанаётиб, Ғафур Ғулом хотирасига бағишланган “Ғафурга хат” шеърини чоп этилиши муносабати билан ўша вақтдаги “Совет Ўзбекистони” газетасида ишлаётган шоир Жуманиёз Жабборовга 1966 йил 2 сентябрида ёзган хатида шундай жумлалар бор: “Ҳомид” эмас. Бу Абдулҳақ Ҳамид (2.2.1852-12.4.1937) номли машҳур гуманист, турк шоиридир. Раҳматли Ғафур уни кўп яхши кўрар ва аксар шеърларини ёддан билар эди. Бу шоир... Нозим Ҳикматни устози бўлган”.

“Ғафурга хат” шеърида шундай мисралар бор:

Сен Ҳамиднинг шу байтин дердинг серкадар:

“Эвоҳ, на ер, на ёр қолди,

Кўнглим тўла оҳу зор қолди!”

Бу келтирилган парча Абдулҳақ Ҳамиднинг “Мақбар” номли марсиясидан олинган бўлиб, шоир уни Байрутдан қайтаётганда вафот қилган умр йўлдошининг хотирасига бағишлаб ёзганди. Ғафур Ғулом ва Шайхзоданинг суҳбатларида турк адабиётини яхши билган Ғафур Ғулом А. Ҳамид шеърларидан ўқиб берган бўлиши мумкин. Эътиборли жиҳати Ғафур Ғулом нега шу мисраларни такрорлашни хуш кўрганидир. Рухига мос, айтолмаган гапларини айтишнинг йўли бўлгандир.

Абдулла Орипов “Нозим Ҳикмат” шеърида шоир ижодидаги бош ғоя эркинликни улуғлаш эканлигини ифодалаб шундай ёзган:

Жамики шеърпараст, эркпараст инсон,

Ғоянгизни ялов қилиб кўтарди, устоз Нозим,

Шеърингизни олов қилиб кўтарди, устоз Нозим.

Ижодининг бир қисмини таржимага бағишлаган М. Шайхзоданинг жаҳон адабиётидан (Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Гейне, Байрон, айникса, Шекспир) қилган таржималаридан орттирган тажрибаси Нозим Ҳикмат шеърларини муваффақиятли таржима қилганига асос бўлган дейишимиз мумкин.

Ўзбек шоирларининг (Ғ. Ғулом, М. Шайхзода, А. Орипов, Ҳ.Худойбердиева ва бошқа) Нозим Ҳикмат шеърлятидаги эрк, озодлик мавзусига, кураш ғоясига (мотив дейиш ҳам мумкин) эътибор бериши бежизгамас. Нозим Ҳикмат ижодига мурожаат қилишда замонасозлик бўлгандир, аммо моҳиятан қалбдаги, руҳиятдаги эрк, истиқлол истагини қандайдир шаклда ифодалашнинг уддасидан чиқиш дея қарамоқ керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES):

1. Нозим Ҳикмат. “Бир севги афсонаси”. ЎзДавНашр. Тошкент: 1955.
2. Нозим Ҳикмат. “65 шеър”. “Давлат бадиий адабиёт нашриёти”. Тошкент - 1962.
3. Мақсуд Шайхзода замондошлар хотирасида. Ғафур Ғулом номидаги “Адабиёт ва санъат” нашриёти. Тошкент-1983.
4. Мақсуд Шайхзода. Дунё боқий. Ғафур Ғулом номидаги “Адабиёт ва санъат” нашриёти. Тошкент-1988.

